

ЦЕХОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО МІСТ І МІСТЕЧОК ПОДІЛЛЯ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. ЗГІДНО З ПРАВОВИМИ НОРМАМИ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА

У даній статті автор досліджує специфіку функціонування норм магдебурзького права в подільських містах та містечках, з'ясовує їх вплив на розвиток міського і містечкового ремесла.

Ключові слова: *магдебурзьке право, цехове ремесло, законодавча база.*

Після другого поділу Польщі (1793 р.), коли Поділля увійшло до складу Російської імперії, зазнав змін його адміністративно-територіальний устрій, соціальна та релігійна структура населення, правовий статус міст та містечок, а також економічні умови їх розвитку. Разом з тим, в межах новоствореної Подільської губернії до 1840 р. продовжували функціонувати судово-правничі норми часів Речі Посполитої, польська мова в діловодстві, цехове законодавство, що ґрунтувалося на нормах магдебурзького права тощо. Говорячи про розвиток міського ремесла за нормами магдебурґії зазначимо, що особливості його еволюції в період з 1793 по 1840 рр. не знайшли належного висвітлення в історіографії, хоча вказаний напрям дослідження був окреслений П.Клименком¹.

До вивчення теми частково зверталися Ю.Сіцінський, М.Карачківський, М.Суслопаров і В.Гавриленко². Однак, лише П.Клименко поставив на порядок дня питання про особливості розвитку цехів в містах Поділля наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст., звернув увагу на їх організаційні засади, цехове учнівство, вивчав чисельність цехів та цехових ремісників, намагався простежити проникнення в їх діяльність елементів капіталістичного виробництва тощо. Разом з тим, комплексного дослідження із запропонованої теми немає. Відтак, ми ставимо за мету дослідити специфіку функціонування норм магдебурзького права в подільських містах та містечках, з'ясувати їх вплив на розвиток міського і містечкового ремесла.

Досліджуючи ремісниче виробництво, зауважимо, що на протязі вказаного періоду основною формою організації виробництва залишалися цехи³. В Кам'янці-Подільському, зокрема, у 1800 р. їх налічувалося 12⁴, в Меджибожі – 6⁵, в Сатанові – також 6⁶, в містечку Янові (Вінницького повіту) функціонувало 5 цехів⁷. Виробничу діяльність цих ремісничих корпорацій регламентували статuti, сформовані на основі норм магде-

бурзького права. Статути подільських цехів були юридично оформлені і надані окремим містам та містечкам королівською владою ще на протязі XVI–XVIII ст. і залишалися чинними, разом з нормами магдебурзького права, до 40-х років XIX ст. Так, статут кам'янецького цеху кравців 1723 р. регламентував виробничу діяльність аж до 1840 р.⁸ Статут кам'янецького ткацького цеху, наданий королем Сигізмундом III ще у 1601 р., був перекладений з латини польською мовою у 1783 р. і надалі продовжував слугувати законодавчою базою кам'янецьким ткачам⁹. Статути шевського (чоботарського) та ковальського цехів Сатанова були надані власником містечка у 1704 р., а в 1801 р. підтверджені його новим володарем¹⁰. Аналогічну картину ми простежуємо в м. Янові¹¹, Миколаєві¹², інших містах та містечках.

Запровадження німецького права виражалося: у звільненні міста від усіх, або найбільш суттєвих поборів і натуральних повинностей; у звільненні від суду старост та наданні громаді права самосуду; наданні місту права самоуправління, права видавати автономні постанови та влаштувати громадські побори і т.д.¹³ Однак, на території Поділля у вказаний період сформувалися певні особливості у функціонуванні магдебурзького права, зумовлені як старостинською владою, так і іншими чинниками, які відображалися на становищі ремісничого виробництва.

Специфічною рисою подільських міст досліджуваного періоду було і те, що значний відсоток їх населення був пов'язаний із сільськогосподарським виробництвом. В заняттях городян певне місце займали різні форми землеробства і меншою мірою – скотарства. Разом з тим, виробничу основу міста складало ремесло. Міський ремісник, подібно селянину, мав свої знаряддя виробництва, самостійно вів власне господарство. Переважна більшість міських ремісників була об'єднана у ремісничі корпорації – цехи, які виконували завдання вдосконалення виробництва та збуту продукції, а також відстоювали економічні інтереси членів корпорації.

Наприкінці XVIII ст. державні фортеці поступово втрачали військового значення, однак влада старост ще більше посилювалася. Якщо раніше податки, які сплачували міщани та ремісники йшли на утримання оборонних укріплень, то в цей час вони вже повністю спрямовувалися старостам. Мешканці подільських міст неодноразово зверталися до сеймових інституцій з проханнями обмежити старостинські претензії на міські землі та права міщан. Зокрема, в 1791 р. міщани Гайсина просили місцевого старосту проводити збір повинностей лише через магістрат¹⁴. Всі статті міського виробництва: винокурні, млини, підприємства, магазини, шинки і т.д. були обкладені даниною на користь старости. Крім того,

міщани сплачували замку чинш (рента від володіння міськими будинками), а в окремих містах (наприклад, в тому ж Гайсині) міщани відбували барщину на користь замку, незважаючи на грамоти, що надавали їм магдебурзьке право. Поряд з цим, саме на ремісничий стан припадали основні державні податки. Враховуючи особливості Польської держави, де дворянський стан був повністю звільнений від оподаткування, а селяни, що проживали в поміщицьких садибах несли лише панські повинності, до державної скарбниці від цих категорій населення нічого не потрапляло. Таким чином, уряд міг отримувати грошові прибутки лише від державних міст. Уряд не залишав жодної сфери ремісничого або заводського виробництва без оподаткування, що знімалося часто з однієї і тієї ж діяльності по декілька разів і під різними назвами¹⁵.

Податками на користь замку та державної скарбниці не обмежувалися всі виплати міських ремісників. Згідно магдебурзьких положень міщани, які отримували право на самостійний суд та самоуправління, повинні були ці органи утримувати. Крім того, кожен цех мав свою казну, яка також складалася з податків ремісників. Такий податковий тиск важко було витримати цеховим ремісникам, навіть за умови цехової монополії на виробництво. На початок XIX ст. цехові організації дещо занепадають, кількість ремісників в них стає настільки малою, що це не дозволяє навіть виконувати необхідні цехові обряди. У 1803 р. кам'янецькі майстри гончарного та олійницького цехів зверталися навіть до царя з проханням дозволити їм об'єднатися в один спільний цех через надзвичайно малу чисельність останніх¹⁶.

Наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. статuti кам'янецьких цехів були зразком для цехового устрою інших подільських міст і містечок, що обумовлювало подібність таких документів в різних місцевостях Поділля. Так, статут цеху кушнірів м. Летичева був у 1787 р. запозичений із статуту аналогічного цеху м. Кам'яця-Подільського.¹⁷ Такі цехові статuti встановлювали лише загальні принципові положення щодо підмайстрів та учнів. Зокрема, в них писалося про те, щоб підмайстри слухалися майстрів, шанували майстра та його сім'ю. Щодо положення про учнів, то статuti регламентували лише порядок запису їх до цеху (не пізніше двох тижнів від моменту прийняття хлопця у науку) та правила “визволення” їх у підмайстри. Подібного змісту були й статuti цехів інших міст Поділля, причому, не лише державних, а й приватних.¹⁸

Згідно з цеховими статутами, головною посадовою особою цеху був цехмістер. Саме він головував на сходці, керував промовами й забезпечував дотримання дисципліни в цеху. За свою службу цехмістри платню не отримували, іноді вони мали право утримувати зайвого челядника,

кращу торгіву крамницю, а взагалі цехмістерство вважалося почесною посадою¹⁹.

Неповним магдебурзьким правом у досліджуваний період користувалися більшість подільських міст, що за часів Польської держави належали до королівської власності (Брацлав, Гайсин, Летичів, Проскурів, Бар, Вербовець, Сальниця, Стара Ушиця, Хмільник). У них на чолі міської адміністрації стояли виборні бурмістр і радці, а старости належала вся законодавча влада, що стосувалася економічного розвитку міста. Староста влаштував цехи і наглядав за цеховим устроєм. Ще більша залежність міста від старости спостерігалася, коли він обіймав посаду вїйта.

Окрема форма магдебурзького права склалася в приватновласницьких містечках. До цієї категорії належали більшість міських поселень Поділля: Городок, Гусятин, Купин, Рашків, Саврань, Немирів, Тростянець, Браїлів, Янів, Тиврів, Ладижин, Межирів, Уланів, Шаргород та ін. Власники поселень, наділяючи свої міста магдебурзьким правом, намагалися отримати такі ж привілеї, якими були наділені королівські міста. Час від часу власник видавав письмові розпорядження, які оголошувалися на ярмарках в торгові дні і стосувалися регулювання міського життя. Ці закони пізніше, як обов'язкові, записувалися до міської книги. Таким чином, уряд, затверджуючи магдебурзьке право в приватновласницьких містах, лише збільшував владу їх власників, делегуючи їм законодавчі й виконавчі функції державної влади. Значні прибутки власнику приносили цехи. У своїй організації праці приватновласницькі цехи керувалися вимогами напівнатуральної господарської системи, яка панувала в магнатських господарствах. До складу таких цехів входили, в основному, учні і майстри, а праця організовувалася на персонально примусових засадах і особистій регламентації обов'язків кожного члена цеху. Такий зразок цехового устрою ілюструють цехи містечка Миньківці, записані у збірці “Права міста Миньковець”²⁰. Миньковецький цеховий статут детально нормує становище підмайстрів та учнів. На першому місті стоїть учнівство. Встановлюється його термін – 3–4 роки, платня за навчання – 60–80 злотих. Забезпечити швидко та добре навчання для хлопця – це головне завдання, якого вимагали цехові правила. Якщо правила організації навчання хлопців близькі до класичних цехових статутів, то положення про підмайстрів суттєво від них відрізняються. Статути наголошують на правилах “мандрівки” підмайстра, які забороняють примушувати підмайстра йти практикуватися у інші цехи. Разом з тим, ці правила наказують приймати чужих “мандруючих” підмайстрів. Підмайстер також мав право вільно вибирати собі майстра. Статути суворо забороняли підмайстрам порушувати дисципліну, понеділкувати, ночувати “не вдома” (в

майстра), тощо. Окремим положенням заборонялося через змову підвищувати ціну, пиячити під час різних цехових церемоній, а також “закладати братства”. Майстрові дозволялося приймати на навчання хлопців і брати до роботи челядників скільки забажає. Таким чином, цехові правила ілюструють бажання землевласника примножити прибутки Миньковецького маєтку. З цією метою збільшувалася кількість цехових ремісників, заохочуючи до містечка “мандруючих” підмайстрів і не відпускаючи у мандри своїх, створювалася система швидкого і ефективного навчання учнів, суворо заборонялися пиятика і марнотратство. Отож, точна регламентація цехових взаємин і правил спрямовувалася на збільшення промислових зисків, а також відображала спробу пристосувати цехову організацію до нових форм економічного життя початку ХІХ ст. Обмеживши братську функцію цехової організації, а також заборонивши традиційну для цехів практику братських учт, власник маєтку перетворив своїх ремісників на ефективний засіб збагачення. В інших приватновласницьких цехах (в м.Городку та в м.Смотричі) практика частувати братію зберігалася.

Разом з тим, наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст. цехи залишалися промисловими, національними та релігійними асоціаціями. У цей час кількість цехів збільшувалася не стільки за рахунок зростання числа ремісників, скільки все більшою спеціалізацією ремесла. Не лише ремесла, а й вчені професії об’єднувалися в цехи. Зокрема, вже згаданий вище в Кам’янці-Подільському цех хірургів відстоював привілей про виключне право свого цеху на лікування міщан. Отже, не лише ремісничі галузі, а й різноманітні сфери розумової діяльності були виведені із зони вільної конкуренції.

Інша основа, на якій трималися цехи, була національність. В містах Поділля, де проживало по декілька майже рівноправних етнічних громад, підпорядкованих своїм магістратам, цеховий устрій був спільним для всіх²¹. Спроби будь-якої національності влаштувати окремі цехи, відразу ж наштовхувалися на протест польських цехмістрів. Разом з тим, представники усіх громад були зобов’язані цеховими статутами виконувати “хвалу божу” саме в костелі. Кожен цех мав свій цеховий костел, або принаймні капличку, на користь якої йшли цехові збори та штрафи. У цьому костелі всі цеховики повинні були бути присутніми на читанні євангелії в кожне свято та на різних церемоніях. Тих, хто ухилявся від участі у цих заходах, цеховий уряд штрафував, а при постійному ігноруванні цехових правил, винних виключали із цеху. У ХVІІІ ст. для того, щоб зберегти рівноправність у цехах, в Кам’янці був виданий декрет про те, що “цехмістром цеху повинен бути два роки міщанин католицької

віри, а третій рік – віри православної”²². Разом з тим, на думку Ю.Сіцінського, саме у XVIII ст. цехи стали спільними для всіх національностей. Особливо це стосувалося Кам’янця-Подільського, де українська і польська громади були підпорядковані єдиному магістрату та єдиній вірі (унія – для українського населення)²³.

Норми магдебурзького права передбачали глибокі знання цехових майстрів технічних прийомів свого ремесла. Кожна, об’єднана в цех громада ремісників, володіла певним капіталом винаходів та технічних знань, що складали її надбання і були відомі лише її членам, посвяченим в таємниці цехового братства. Спираючись на досконалі технічні знання, цехи отримували привілеї на виключне право виробляти предмети свого ремесла в певній місцевості. Якість виробів членів цеху була гарантована самою приналежністю до нього. Однак, з кінця XVIII ст. всі ці норми магдебурзького права були вже анахронізмами. Монополія виробничої діяльності, яка потрапила до рук цеховиків, в цей час лише усувала можливість будь-якого розвитку ремісничої діяльності, заперечуючи основний чинник такого розвитку – конкуренцію. Ремісники, спираючись на своє монопольне право, намагалися розширити це право до можливих меж, нав’язуючи споживачам свої вироби, якими б недосконаліми вони не були. Користуючись законом, цехи переслідували всіх вільних ремісників (партачів), виганяючи їх із міста й міських околиць. Виходячи з того ж принципу монополії, цехи намагалися безмежно спеціалізувати заняття і входили одне з одним в нескінченні суперечки за суміжні професії, результатом чого було дрібнення цеху. В Кам’янці функціонували окремі цехи кравців для пошиття вбрання священників і для виготовлення підкладок для капелюхів²⁴. Така ситуація в середовищі цехового виробництва призводила до поступового витіснення іноземним товаром виробів місцевих ремісників. У Вінниці, згідно з люстрацією 1789 р., розпалися всі цехи і перестали відбуватися цехові зібрання²⁵.

Цехові організації часто вступали у протиріччя з міським самоуправлінням, приватними особами та різними відомствами. В Кам’янці цехмістри часто приймали в число майстрів осіб, що не користувалися міськими правами. В містах Поділля кінця XVIII – початку XIX ст. мешкала значна кількість жителів, що не підлягали магдебурзькому управлінню: в багатьох містах і містечках єврейське населення вже переважало християнське; в містах знаходилася значна кількість шляхетських дворів, населених дворовою челяддю; при замках були люди безпосередньо підпорядковані старостинському уряду; інколи цілі міські передмістя не підлягали магістратській владі. Всі такі мешканці міста, не підпорядковуючись міській адміністрації, займаючись ремеслами, не вважали за

потрібне вписуватися до цеху. Однак, згідно з законом, вони мали бути покарані. Разом з тим, навіть серед громадян міста постійно виникали суперечки за право займатися ремеслами особам, що не належали до цеху. Навіть домашня жіноча праця була предметом переслідування з боку цехів. У найбільшому місті краю, Кам'янці, ремесла детально спеціалізувалися. При цьому виникали протиріччя між близькими за спеціалізацією цехами. Так, в Кам'янці-Подільському у 1702 р. цех чоботарів скаржився до суду на цех кушнірів, звинувачуючи останніх у підриві їхнього виключного права займатися в місті обробкою шкір, мотивуючи скаргу привілеєм короля Стефана Баторія. Внаслідок цього магістрат вирішує справу на користь чоботарів, накладаючи штраф на кушнірів²⁶.

Братство цеху складали всі майстри певного ремесла. Правила вступу до братства, тобто отримання звання майстра, визначалися королівськими привілеями та цеховими статутами. Згідно з цими правилами, кожен хлопець, записаний (і обов'язково оголошений перед цеховим зібранням) “у науку” до певного майстра, залишався учнем певну кількість років (різну у кожному цеху і навіть в кожному ремеслі цеху). Так, у ювелірному ремеслі процес навчання тривав сім років, у ремеслі олов'яника – три роки, у ремеслі мідника – п'ять років. Слід зазначити, що протягом ХІХ ст. такий спосіб учнівства був чи не єдиним масовим способом розповсюдження ремісничої освіти. Після закінчення терміну навчання “хлопець” “визволявся”. При цьому він мусив подякувати майстрові за навчання, влаштувати обід цеховому братству, поставивши бочку пива, а також внести визначену кількість воску до цехового храму. Після “визволення” “хлопець” переходив у категорію “юнаків” і був зобов'язаний певний термін працювати у свого майстра, у вигляді плати за науку, але при незначній платні від майстра. Згідно з кам'янецьким статутом 1712 р. цей обов'язковий відробітковий термін складав в ремеслі олов'яника – 2 тижні, в ремеслі мідника – 6 тижнів, в ювелірному ремеслі такий термін був відсутній. Відпрацювавши у майстра, “юнак” ставав підмайстром (“товаришем”) і відразу змушений був йти у мандри по різних містах з метою подальшого вдосконалення майстерності, під керівництвом майстрів з інших міст. Після цього, бажаючи стати майстром, повинен був виготовити зразок виробу свого ремесла, “штуку” або так званий “misterium”. Цю роботу він виконував в домі свого цехмістра. Кожні три дні два майстри цеху повинні були перевіряти роботу “товариша”, чи дійсно він працює сам, без сторонньої допомоги. По закінченню роботи, майстри цеху розглядали виготовлений “misterium” і вносили рішення про відповідність даного підмайстра званню майстра.

Загальні збори цехового братства, згідно з кам'янецьким статутом,

повинні були збиратися щомісяця. Прибувши на сходку, майстри розсаджувалися за старшинством. Уряд сидів за столом, на якому знаходилася скринька. Після того, як скриньку відмикали, вважалося, що сходку відкрито. Майстра, що запізнився, або не прибув на сходку, штрафували. Збиралися майстри в цехмистровому або цеховому будинку. На цих зібраннях вирішувалися судові позови цеховиків, а також поточні цехові справи. Правом голосу користувалися лише ті майстри, які виплатили всі вступні та належні внески. Кожен цех мав своє положення про покарання, визначене статутом та привілеями. Цеховиків карали грошовими та “восковими” штрафами. Відповідно до категорії провини, величина штрафу змінювалася: за розголошення цехової таємниці – два безмени воску; з того, хто переманював робітників у іншого майстра – безмен воску; такий самий штраф чекав на того, хто заважав працювати товаришу. Гроші, які надходили до цехової скриньки, використовувалися на користь цеху, а віск – до костьола або церкви. Незгідні з вироком цехового суду особи, могли апелювати до магістратського суду. Крім судової влади цехові зібрання могли видавати постанови, статuti для робітників цеху, однак такі рішення набували сили закону лише після затвердження магістрату.

На чолі цехової корпорації стояло два цехмістри, з яких перший, головний, називався старшим, а другий – молодшим., або перший – цехмістром, другий – підцехмістром. Вибори на ці посади проходили в цехах щорічно, під час загальних міських виборів. В кам’янецькому цеху столярів, бондарів, стельмахів та колодіїв протягом ХVІІІ – на початку ХІХ ст. вибори цехмістрів відбувалися щорічно в кінці лютого – на початку березня. Обиралися два цехмістри – старший і другий, причому в день цехових виборів, які проходили переважно в будинку старшого цехмістра, новообраний старший цехмістер отримував у свого попередника цехову казну, скриньку, інше майно та переносив у своє помешкання²⁷.

У Кам’янці більша частина членів ради та лавників у магістраті були одночасно цехмістрами в різних цехах. Ця обставина збільшувала владу цехмістрів над цехом, владу, і без того мало обмежену законом. Акти магістратських судів наповнені скаргами на цехмістрів. Так, в Барі ткач скаржився на свого цехмістра за те, що той “чинить велике здирство у цеху і напоїв вимагає більше норми”²⁸. У Кам’янці, у скаргах, датованих ХVІІІ ст., говориться, що цехмістри б’ють цеховиків палками, лаються на православних, називаючи їх “пса вяр”, грубо порушують цехові статuti. У 1792 р., в збірному цеху столярів, бондарів і стельмахів м. Кам’янець, в присутності представників магістрату – міського економа Казимира Криницького, майстрів шевського цеху Адама Глінського та Мацея Лясько-

ського, майстра різницького цеху Войцеха Нізинського відбулося слухання скарги братчиків збірного цеху на своїх цехмістрів. Суть скарги полягала у тому, що цехмістри Василь Кралевський та Михайло Дуткевич дозволили, без відома братії, робітнику Конаху Кішці, який не надав свідоцтв, де працював раніше, а також де народився, займатися у місті ремеслом. Однак, згідно з правилами цеху сторонній майстер повинен не менше 12 тижнів працювати на цех, а вже потім, за згодою всіх майстрів, міг бути прийнятий до цеху. Цеховики наголошували, що згідно з другим пунктом цехового права до цеху не може бути прийнятий жоден, без оголошення місця свого народження. Громада визнала цехмістрів винними у порушенні цехових правил і постановила, щоб вони у вигляді штрафу внесли до каплички пару фунтових свічок та до власного цеху три фунти жовтого воску. Відносно челядника Коноха Кішки, то громада постановила, покарати його десятитижневою роботою на користь цеху, під наглядом одного із цехових майстрів²⁹. У 1795 р. цех знову розглядав справу колишнього цехмістра Василя Кралевського, який до того часу борг цеху не сплатив. Було вирішено засудити перед цехом вчинок Кралевського і примусити його внести пару фунтових свічок та 35 злотих до цехової скриньки³⁰.

В другій половині XVIII ст. у вищеназваному столярному цеху остаточно формується фінансовий апарат. З 1762 р. тут запроваджується окрема прибутково-видаткова книга, у якій записувалися реєстри прибутків та видатків, які на цей час вже склалися з окремих статей. З 1778 р. записи в книзі робляться щороку. У 1781 р. навіть відбувся суд над цехмістрами, які не внесли до книги відповідного реєстру. Згідно з виробленою практикою, кожен прибуток чи видаток цехмістер записував до названої книги, а наприкінці року звітував перед цеховою сходкою, яка й затверджувала реєстр. У протоколах, затверджених 1802 р., в цеху бондарів, колодіїв, столярів м. Кам'янець-Подільського вперше вживається термін цехова каса, хоча надалі традиційний термін “скринька” продовжує використовуватися. З 1814 р. контроль над цеховими фінансами бере на себе магістрат, якому надсилаються прибутково-видаткові реєстри, затверджені на цеховій сходці. Беручи на себе контроль за цеховими фінансами, магістрат зменшував роль цехових зборів. З 1840 р. цей порядок знову змінюється. З того часу цехмістри мусили надавати прибутково-видаткову інформацію до міської думи, яка надсилала реєстр на затвердження цеховій сходці та новим цехмістрам. Таким чином, цехові збори стали відігравати лише представницьку роль у фінансових справах цеху³¹.

Члени цеху, які ще не стали майстрами, відносилися до категорії цехової “челяді”. В кожному цеху вони утворювали окреме товариство (“го-

споду”). Таке товариство створювало окрему корпорацію, на чолі якої стояло цехове братство, під керівництвом “отця господи”. Останній призначався не з “челяді”, а з майстрів цеху. В “отця господи” було два помічника (beisitzery). Крім того, в управлінні господи брали участь два товариша. Права господи зазвичай визначали особливі статуту, складені цехом і затверджені магістратом.

Таким чином, на кінець XVIII – в першій половині XIX ст. в середовищі цехових корпорацій накопилася маса протиріч, яка гальмувала подальший розвиток виробничої діяльності в містах і містечках з магдебурзьким правом. У цей час йшла постійна боротьба міських ремісників із сільськими виробниками сировини; цехи чинили утиски представникам некатолицького населення міста, а також вступили у протиріччя із містом, як корпорація проти корпорації; цехи знаходилися в постійній ворожнечі з позацеховими ремісниками міста; один цех виступав проти іншого; всередині цехів йшла постійна боротьба майстрів із учнями: цехмістри притісняли братства, братства притісняли громади, майстри ображали товаришів і т.д. На думку М.Владимирського-Буданова такі протиріччя особливо загострилися у досліджуваній період. Функціонування міст на засадах німецького права стало причиною занепаду та збідніння міст³². У той час, коли Європа, наприкінці XVIII ст., повністю звільнилася від залишків феодалізму, на українських землях, в складі Польщі феодалізм досяг найвищого розквіту. Такий стан розвитку міст і містечок Поділля спричинив надзвичайну слабкість міської економіки у XIX ст., оскільки магдебурзьке право було офіційно ліквідовано лише в 1835 р.³³

Примітки

1. *Клименко П.* Цехи на Україні. Суспільно-правні елементи цехової організації. – К., 1929. – Т.1, вип.1. – С.8.

2. *Сецинский Е.* Матеріали для історії цехов в Подолиі // Труды Подольского церковного историко-археологического общества. – Каменец-Подольский, 1904; *Карачківський М.* Опис Поділля з 1819 року В.Рудницького // Студії з історії України науково-дослідчої кафедри історії України в Києві, видані на пошану академіка М.С.Грушевського. – К., 1929. – С.96-111; *Колпан О., Суслонаров М.* До 80-річчя з дня народження П.В.Клименка // Укр. істор. журнал. – 1967. – № 7. – С.136-138; *Гавриленко В.О.* Печатки ремісничих цехів Кам’янець-Подільського // Архіви України. – 1976. – № 1. – С.79-80.

3. *Клименко П.В.* Промисловість і торгівля в Подільській губернії на початку XIX віку // Юбілейний збірник на пошану академіка Д.І.Багалія. – К., 1927. – С.1032-1057.

4. *Петров М.Б.* Історична топографія Кам’янець-Подільського кінця XVII-XVIII ст. (Історіографія. Джерела). – Кам’янець-Подільський, 2002. – С.32.

5. *Сецинский Е.* Материалы для истории цехов... – С.44.
6. Там же. – С.48.
7. Там же. – С.53.
8. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Вольском генерал-губернаторствах (далі – АЮЗР). – К., 1869. – Ч.V. – Т.1: Акты о городах. – С.306-313.
9. *Сецинский Е.* Материалы для истории цехов... – С.71.
10. Там же. – С.49.
11. Там же. – С.56.
12. Там же. – С.59.
13. *Нольде А.* Забытая попытка кодификации литовско-польского права // Журнал министерства народного просвещения. – СПб., 1907. – №1. – С.46.
14. АЮЗР. – Ч.V. – Т.1. – №ССХІ. – С.527.
15. *Антонович В.* О промышленности юго-западного края в XVIII столетии. – К., 1873. – С.5.
16. *Карачківський М.* До історії кам'янецьких цехів. Статут цеху олійників 1774 року // Записки історично-філологічного відділу. – Кн. XVII. – К., 1928. – С.235-242.
17. *Клименко П.* Цехи на Україні... – С.9.
18. Там же.
19. Там же. – С.95.
20. Там же. – С.10.
21. Там же. – С.284.
22. Там же. – С.286.
23. *Сецинский Е.* Материалы для истории цехов.. – С.38.
24. *Антонович В.* О промышленности юго-западного края... – С.8.
25. Там же. – С.9.
26. *Клименко П.* Цехи на Україні... – С.289.
27. Цехова книга бондарів, колодіїв, столярів міста Кам'яниця-Подільського від 1602 до 1803 р. – К., 1932. – С.126.
28. *Владимирский-Буданов М.Ф.* Немецкое право в Польше и Литве... – С.293.
29. Цехова книга... – С.122.
30. Там же. – С.124.
31. *Клименко П.* Цехи на Україні... – С.127.
32. *Владимирский-Буданов М.Ф.* Немецкое право в Польше и Литве... – С.302.
33. *Нольде А.* Назв. праця. – С.64.

Резюме

В настоящей статье автор исследует специфику функционирования норм магдебургского права в городах и местечках Подолии, выясняет их влияние на развитие городского и местечкового ремесла.

Одержано 12 квітня 2005 р.

УДК 94(470+477.43/.44)“1907-1912”:342.53

А.А.Глушковецький

СОЦІАЛЬНИЙ, ПАРТІЙНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ДЕПУТАТІВ-ПОДОЛЯН У ІІІ-Й ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ

В статті аналізується соціальний, партійний та національний склад депутатів від Подільської губернії у ІІІ-ій Державній Думі Російської імперії.

Ключові слова: *Державна Дума, депутати, Подільська губернія.*

З червня 1907 р. були опубліковані царський Маніфест про розпуск ІІ-ої Державної Думи та новий закон про вибори до ІІІ-ої Думи. Останній позбавляв переважну частину населення імперії виборчих прав та надавав перевагу поміщикам та великій буржуазії. Фактично відбувся державний переворот, який поклав кінець революції 1905–1907 рр. та лібералізації суспільного життя. Все ж одним з головних досягнень революції стало запровадження в Російській імперії парламентаризму. Повністю ліквідувати інститут Державної Думи царський уряд вже не наважився.

Зміна виборчого законодавства яскраво проявилася у соціальному і партійному складі депутатів Подільської губернії. Однак це питання залишається практично не з'ясованим в історіографії.

Тому метою нашої статті є, насамперед, характеристика соціального, партійного, національного та вікового складу подільської депутації у ІІІ-ій Державній Думі.

Спеціальних праць з питання виборів до ІІІ-ої Думи та складу обраних депутатів вкрай мало. Виключення складає монографія В.І.Попика¹. Автор вперше в радянській історіографії охарактеризував вибори до ІІІ-ої Державної Думи на Україні. Він з'ясував політичну обстановку після перевороту 3 червня 1907 р., висвітлив політичну боротьбу під час вибо-